

Π Ο Λ Υ Γ Υ Ρ Ο Σ

Στὸ ὑπὸ ἀρ. 4 Παράρτημα τῶν «Ἐλληνικῶν» (προσφορὰ εἰς Στήλωνα Κυριακίδην, Θεσσαλονίκη 1953), σ. 685 - 91, εἴχαμε δημοσιεύσει μιὰ μικρὴ μελέτη μὲ τὸν τίτλο «Πολύγυρος». Παραμερίζοντας διάφορες λαϊκές, λόγιες ἢ μισολόγιες παραγωγὲς (πολὺς ἵερός, πολὺς γερός, πολλοὶ γῦροι), προσπαθήσαμε νὰ φτάσουμε σὲ μιὰ ἐπιστημονικὴ καὶ σωστή, καὶ καταλήξαμε στὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ τοπωνύμιο εἶναι καὶ υἱωτὸν μιὰ ἐπιγραφὴ τοῦ 2. ἢ 1. π.Χ. αἰ., ποὺ βρέθηκε στὴν περιοχὴ καὶ δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Robinson.¹ Οἱ φωνητικὲς μεταβολὲς *Πολύγερος* > **Πολύερος* > *Πολύγιρος* εἶναι κανονικὲς καὶ σύμφωνες μὲ τὴν φωνητικὴ τῆς ἔλληνικῆς γλώσσας. Ἡ πρώτη, γιὰ τὴν ὄρα, μνεία τοῦ τοπωνυμίου εἶναι ἀπὸ τὰ 1079 (χρυσόβουλο τοῦ αὐτοκράτορα Μιχαὴλ τοῦ Βοτανειάτη, δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν καθ. Dölger,² ὅπου τὸ τοπωνύμιο ἀναφέρεται σὲ γενικὴ «τοῦ Πολυγήρου» καὶ χαρακτηρίζεται ὡς προάστειο [=μετόχι] τῆς «Θεοτόκου τῶν Χαουνίων»).

Στὸν τόμο 1955 τῶν Beiträge zur Namensforschung (Heidelberg, Carl Winter), σ. 275 - 286 (τὸ ἀνάτυπο ποὺ ἔχω ὑπόψη μου δὲν ἔχει αὔξεντα ἀριθμὸ τοῦ τόμου) δ. κ. Γεωργακᾶς, καθηγητὴς σὲ ἀμερικανικὸ πανεπιστήμιο, δημοσίευσε μιὰ μελέτη μὲ τὸν ὕδιο τίτλο καὶ μὲ τὸ ὕδιο περιεχόμενο, ἀλλὰ μὲ πιὸ φιλόδοξο σκοπὸν γιατί, ὅπως λέει στὶς πρῶτες κιόλας γραμμές, σκοπὸς τῆς μελέτης του εἶναι «νὰ δεῖξῃ τὸ πρόβλημα τῆς μεθόδου στὴν τοπωνυμικὴ ἔρευνα» (σ. 275). Μεγάλος λόγος! Σημειώνω ὅστόσο αὐτὸ τὸ στοιχεῖο, γιατὶ ἀκόμα μιὰ φορά, στὴν πρώτη του ἐπιστημονικὴ ἐπαφὴ μαζὶ μου ἔκαμε τὸ ὕδιο: Δημοσίευσε στὴ Byzantinische Zeitschrift 1951 ἔνα πολυσέλιδο ἀρθρό μὲ τὸν τίτλο «Διαλεκτικὰ Ρόδου», ποὺ κι αὐτὸ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ μιὰ ξαναπαρουσίαση δικῶν μου ἀπόψεων (δημοσιευμένων στὴ διδακτορικὴ διατριβὴ μου Essai sur la Phonétique des parlers de Rhodes. Texte und Forschungen zur byzantinisch-neugriechischen Literatur Bd 40, Athen 1940) ὡς δικῶν του (ἀπάντηση δημοσιεύεται στὸν 2. τόμο τοῦ Δωδεκανησιακοῦ Ἀρχείου, Ἀθῆναι 1957, σ. 72-101). Καὶ εἶναι πολὺ δυσάρεστο νὰ διαπιστώνη κανεὶς δρισμένα συμπτώματα.

¹ D. M. Robinson, Inscriptions from Macedonia, TAPhA 1938 σ. 69 ἀρ. 25.

² Fr. Dölger, Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges, München 1948, σ. 9, ἀρ. 35, στ. 70 - 71.

ματα ποὺ δὲν συνιστοῦν ἔναν ἐπιστήμονα, τόσο ἐργατικὸ καὶ ἐπιμελή, δπως εἶναι ἀναμφισβήτητα ὁ κ. Γ. Γιατὶ καὶ στὶς δυὸ περιπτώσεις τὸ βασικὸ πρόβλημα εἶναι τὸ δεοντολογικό, ὅχι τὸ ἐπιστημονικό· ἡ ἐπιστήμη προκόβει φυσικὰ ἀπὸ τὶς κοινὲς προσπάθειες, ὁ τρόπος δμως μὲ τὸν δποῖον γίνεται ἡ νέα προσφορὰ στὴν ἔρευνα δὲν πρέπει νὰ ἀπομακρύνεται ἀπὸ δρισμένες ἀρχές. Δὲν πρόκειται π.χ. νὰ συζητήσουμε τὸ δι τὸν δ. κ. Γ. θὰ μποροῦσε νὰ πραγματώσῃ τὴν μεθοδον τὸν δι τὸν δ. κ. τὸν ἐπίδειξη ἐπάνω σὲ κανένα ἄλλο τοπωνύμιο, γιὰ τὸ δποῖο δὲν ὑπῆρχε προεργασία οὔτε συλλογὴ τοῦ ὑλικοῦ ἀπὸ ἄλλον· συζητοῦμε δμως τὸ γεγονός, δι τὸν δ. κ. Γ. δὲν εἰ πε καθαρὸ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν δι τὸν δι τὸν δ. κ. τὸν παραγωγὴ μας, ἐπειδὴ πιστεύει πὼς ἡ ἀπόπειρά μας δὲν πέτυχε, τὸ τοπωνύμιο δμως εἶναι κατάλληλο, γιὰ νὰ φανῇ πῶς πρέπει νὰ γίνεται ἡ τοπωνυμικὴ ἔρευνα. Φυσικὰ ἡταν ἀκόμα ὑποχρεωμένος νὰ πῆ δι τὸν χρησιμοποιεῖ δ λο τὸ δι τὸν δι τὸν δ. κ. τὸν παραγωγὴ μας, δι τὸν δι τὸν δ. κ. τὸν παραγωγὴ μας, πληροφορίες. Στὴ θέση του θὰ τὰ κάμναμε αὐτὰ καὶ θὰ εἴχαμε τὸ δικαίωμα νὰ νομίζουμε πῶς αὐτὸν θὰ ἡταν καὶ σωστὸ καὶ δίκαιο.

‘Ο κ. Γ. ξαναπροσφέρει λοιπὸν τὰ ἴδια πράγματα προσθέτοντας ἀκόμα μερικὲς δικές του παραγωγές, πιὸ ἀφελεῖς ἀκόμα κι ἀπὸ αὐτές ποὺ παραμερίσαμε, καὶ βάζει κάποιον στὴ σειρὰ καὶ τὴ δική μας. Θὰ περίμενε κανεὶς πῶς δ. κ. Γ. θὰ διάλεγε καὶ θὰ προτιμοῦσε τὴ σωστότερη, δηλ. τὴν πιθανότερη· κάθε ἄλλο. Τρεῖς ἢ τέσσερις ἀπὸ τὶς 7 ἢ 8 βάζουν σὲ δοκιμασία τὴν ἐπιστημονικὴ εὑσυνειδήσια τοῦ κ. Γ. καὶ τὸν κάμνουν ν̄ ἀμφιταλαντεύεται ποιὰν νὰ προτιμήσῃ (ἀνάμεσα σ’ αὐτές εἶναι κι ἡ δική μας, ποὺ ὠστόσο θὰ ἔπειρε νὰ εἴχε παραμεριστῆ), γιὰ νὰ καταλήξῃ στὴν ἔξῆς βιρυσήμαντη βεβαίωση: «τὸ μόνο βέβαιο πράγμα εἶναι δι τὸν δ. κ. Γ. εἶναι ἔλληνική» (σ. 286). Μήπως δμως εἴχε πῆ ποτὲ κανεὶς τὸ ἀντίθετο; Κανένας. Τί νάγινε στὸ μεταξὺ ἡ μέθοδος καὶ ποιὰ τὰ ἀποτελέσματά της;

“Ας ἔξετάσουμε δμως μὲ προσοχὴ τὶς ἀπόψεις του.

* *

Σύμφωνα μὲ μιὰ προφορικὴ παράδοση, ποὺ τοῦ ἀνακοίνωσαν μὲ ἐπιστολή, δ. Πολύγυρος βρισκόταν παλιότερα λίγο νοτιότερα ἀπὸ τὸν σημερινό, στὴ θέση ποὺ λέγεται Σελιό (σ. 278) καὶ δι τὸν δι τὸν δ. κ. Γ. θὰ μποροῦσε νὰ περιμένῃ κανείς. ‘Η παράδοση αὐτή, ἔτσι δπως παρουσιάζεται, μπορεῖ νὰ σημαίνη κατὰ τὴ γνώμη μας δύο πράγματα: 1) ἡ δι τὸν δ. κ. Γ. σημερινὴ κώμη Πολύγυρος (ἄν ἡταν πρωτύτερα κατοικημένη) ἀ πορόφησε καὶ τοὺς κατοίκους τοῦ Σελιοῦ καὶ διατήρησε τὸ δνομά της· 2) ἡ δι τὸν δ. κ. Γ. σημερινὴ κώμη Πολύγυρος καὶ διατήρησε τὸ δνομά της·;) θέση ποὺ λεγόταν Πολύγυρος καὶ δὲν θέλησαν ἡ δὲν μπόρεσαν

νὰ τῆς ἀλλάξουν τὸ ὄνομα. Καὶ ὅμως δὲ κ. Γ. συμπεραίνει, χωρὶς καμιὰ ἀπολύτως δικαιολογία, πὼς εἶναι «ἄπλὴ speculation νὰ ὑποστηρίζῃ κανεὶς

ὅτι τὸ βυζαντινὸ ὄνομα Πολύγυρος μποροῦσε νὰ ὑπάρχῃ (may have existed) γιὰ τὸν σημερινὸ Πολύγυρο! (278).

Ἄπὸ ποὺ βγαίνει αὐτὴ ἡ βεβαίωση; Μυστήριο! Γιατί, ἐνῶ γιὰ τὸ Σελιὸ ὑπάρχει ἥδη ἔνα τοπωνύμιο, τὸ Σελιό, ποὺ τὸ πιὸ πιθανὸ εἶναι ὅτι θὰ κάλυψτε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ ποὺ θὰ βρισκόταν ἐνδεχομένως ἔκει —δὲ πληροφοριοδότης τοῦ κ. Γ. ὑποθέτει πὼς στὰ παλιὰ χρόνια στὴ θέση τοῦ Σελιοῦ βρισκόταν ἡ Ἀπολλωνία τῆς Χαλκιδικῆς, πράγμα ποὺ προσθέτει μιὰ ἀκόμα μετονομασία: α) Ἀπολλωνία, β) Πολύγυρος, γ) Σελιό—, ἀντίθετα γιὰ τὸν σημερινὸ Πολύγυρο δὲν ἔχει νὰ ὑποδείξῃ κανένα ἄλλο ὄνομα πρὸιν ἀπὸ τὸ Πολύγυρος. Καὶ ὅμως, ἀν δὲ Πολύγυρος ἦταν ἀνώνυμος πρωτύτερα καὶ δημιουργήθηκε ἔφενικὰ μὲ τὴν ἐγκατάσταση κι' ἔξι αἰτίας τῆς ἐγκατάστασης τῶν Σελιωτῶν, τὸ ἐλάχιστο ποὺ θὰ μπορούσαμε νὰ περιμένουμε, θὰ ἦταν νὰ δύνομάσουν οἱ Σελιωτες τὴν νέα τους πατρίδα Νέο Σελιὸ (ἀν εἴχαν ἐγκαταλείψει χωρὶς ὄνομασμένο Σελιὸ) ἡ Νέον Πολύγυρο (ἀν είχαν φύγει ἀπὸ χωρὶς Πολύγυρος). Στὴν τελευταία μάλιστα περίπτωση δὲν θὰ ἦταν ἀνάγκη νὰ μετονομασθῇ ἡ παλιὰ θέση σὲ Σελιό, δπως πρέπει νὰ δεχθῇ δὲ κ. Γ., ἀλλὰ νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀνάμνηση τῆς περιπέτειας μὲ τὸ ὄνομα Παλαιοπολύγυρος, ποὺ δὲν ὑπάρχει, δπως ἀναγνωρίζει δὲν ιδιος (βλ. παραπ.). Ἐν μάλιστα διαπιστωθῇ ὅτι παράλληλα πρὸς τὸ σημερινὸ τοπωνύμιο Σελιὸ ὑπάρχει γιὰ τὴν ἕδια περιοχὴ ἡ ὄνομασία Παλιοσέλιο, τότε προσθέτεται ἔνα ἀκόμα ἐπιχείρημα, ὅτι αὐτοὶ ποὺ πήγαν στὸν Πολύγυρο, δὲν ἔφυγαν ἀπὸ κάποιον Πολύγυρο, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ χωρὶς Σελιό, ἐνῶ δὲ Πολύγυρος καὶ τότε καὶ παλαιότερα διατηροῦσε τὸ ἕδιο ὄνομα καὶ δὲν μετακινήθηκε καθόλου.

Ο κ. Γ. ὅμως προσπαθεῖ νὰ βρῇ ἐπιχειρήματα γιὰ τὴν ταύτιση Σελιὸ=Πολύγυρος καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ παλιὰ ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Χαραλάμπους, ποὺ βρισκόταν στὸν σημερινὸ Πολύγυρο καὶ κάηκε στὰ 1821, ξαναχτίστηκε στὸ ὄνομα τοῦ Ἀγίου Νικολάου, «ποὺ ἦταν προφανῶς¹ ὁ προστάτης Ἀγίος τῆς παλιᾶς πόλης» (σ. 278). Ομως κι' ἐδῶ τὰ πράγματα εἶναι ἐναντίον του· α) μεθοδικά: τὸ προφανῶς (apparently) εἶναι ὑπόθεση τοῦ κ. Γ., ποὺ πρέπει νὰ ἀποδειχτῇ ἀπὸ μιὰ τέτοια λοιπὸν ὑπόθεση δὲν τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ βγάζῃ βέβαια συμπεράσματα· β) οὐσιαστικά: 1) ἀν δὲ βυζαντινὸς Πολύγυρος δὲν βρισκόταν στὴ σημερινὴ του θέση, δπως θέλει δὲ κ. Γ., μαζὶ μὲ τὴ μεταφορά του στὴ σημερινὴ θέση θάφερονε καὶ τὴ λατρεία τοῦ Ἀγίου Νικολάου, ποὺ θὰ ἦταν δὲ προστάτης του ἄγιος, καὶ δὲν θὰ περιμέναν οἱ κάτοικοι τὴν καταστροφὴ τοῦ 1821, γιὰ νὰ ξαναγυρίσουν στὸν

¹ Υπογραμμίζουμε.

παλιὸ προστάτη ἄγιο τους, ἀν πραγματικὰ αὐτὸς ἦταν ὁ παλιός²⁾ ποῦ βρέθηκε καὶ σὲ ποιοὺς ἀνῆκε ὁ "Ἄγιος Χαράλαμπος ποὺ τιμόταν ὡς τὰ 1821; 'Ο κ. Γ. δὲν θὰ μπορῇ νὰ λύσῃ αὐτὴ τὴν ἀπορία, ἀφοῦ θέλει τὸν Πολύγυρο μεταφερμένο ἀπὸ τὸ Σελιό. Εἶναι ὅμως πιὸ πιθανὸ πῶς ὁ Πολύγυρος κατοικούνταν καὶ πρωτύτερα, πρὸν νὰ ἔλθουν καὶ ν' ἀποροφηθοῦν οἱ Σελιώτες, καὶ τιμοῦσε τὸν "Ἄγιο Χαράλαμπο. Πρέπει μάλιστα ἀνάμεσα στὴν ἐγκατάσταση τῶν Σελιωτῶν στὸν Πολύγυρο καὶ τὴν καταστροφή του στὰ 1821 νὰ μὴ εἴχε μεσολαβήσει μεγάλο διάστημα, ἀφοῦ οἱ Σελιώτες καὶ μετὰ τὴν ἀπορρόφησή τους θυμούνταν ἀκόμα τὴν λατρεία τοῦ δικοῦ τους Ἅγιου Νικολάου. 3) Δὲν ξέρουμε σὲ ποιὸν ἀκριβῶς λόγο δφείλεται ή ἀλλαγὴ λατρείας.

'Οπωσδήποτε δὲ κ. Γ., ἀποδίδοντας φαίνεται ἰδιαίτερη σημασία στὴ μετακίνηση τοῦ Πολυγύρου, ἀπὸ μιὰ παράδοση σχηματίζει μιὰ ἀσχετη μὲ αὐτὴν βεβαιότητα καὶ λέει (σ. 279) «ὅπως εἰδαμε πιὸ ἐπάνω τοποθετημένος (δ. Πολ.) στὸ Σελιό». Πιὸ ἐπάνω ὅμως «εἰδαμε» ἀπλῶς ὅτι ὑπάρχει παράδοση γιὰ τὴ μετακίνηση τῶν κατοίκων τοῦ Σελιοῦ στὸν Πολύγυρο, δχι ὅμως καὶ ὅτι δ. Πολύγυρος βρισκόταν στὸ Σελιό ἥ δὲν προϋπηρχε δ. Πολύγυρος. Χάος ὑπάρχει ἀνάμεσα σ' αὐτὲς τὶς ἀπόψεις καὶ καμιὰ λογικὴ δὲν ἐπιτρέπει τέτοια συμπεράσματα.

Κατὰ τὴ γνώμη μας, ὅπως ἔχουν σήμερα οἱ γνώσεις μας, δ. σημερινὸς Πολύγυρος συμπίπτει μὲ τὸν βυζαντινὸ Πολύγυρο τοῦ χρυσοβούλλου τοῦ Βοτανειάτη (βλ. παραπάνω) καὶ λεξιλογικὰ καὶ γεωγραφικά. 'Η ἐνδεχόμενη μετακίνηση τοῦ τοπωνυμίου μπορεῖ νὰ ἐπηρεάσῃ μερικὲς ἀπὸ τὶς παραγωγὲς τοῦ κ. Γ. (γι' αὐτὸ δὰ καὶ τὴν χρειάζεται τόσο, μολονότι δὲν φαίνεται τελικὰ νὰ τὸν βοηθῇ σὲ τίποτε - βλ. παρακάτω), δὲ ν ἐ π η ρ ε ἀ ζ ε ι ὅμως καθόλου τὴ δική μας, ὅπως δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ἐπηρεάσῃ καὶ τὸ ποῦ ἀκριβῶς βρέθηκε ἥ στήλη μὲ τὴν ἐπιγραφή³⁾ ἥ στήλη ἀποτελεῖ ἀπλῶς μιὰν ἔνδειξη, ὅτι στὴν περιοχὴ ζοῦσε ἔνας εὐκατάστατος ἄνθρωπος, ποὺ λεγόταν Πολύαρος⁴⁾ τὸ τοπωνύμιο μὲ τὴ σειρά του μᾶς λέει πῶς δ. Πολύαρος αὐτὸς εἴχε κτήματα στὴν ἵδια περιοχὴ κι ἥ ἀνάμνηση τοῦ ὀνόματός του διατηρήθηκε. Τὸ βυζαντινὸ τσιφλίκι θὰ μποροῦσε ἵσως νὰ μᾶς διδάξῃ ἀκόμα, μιὰ ποὺ δύσκολα μεταβάλλονται οἱ καταστάσεις μέσα στοὺς αἰῶνες, ὅτι διατηρούμηνται ή παλιὰ ἰδιοκτησία τοῦ Πολυάρου καὶ ὡς οἰκονομικὴ μορφὴ καὶ ὡς τοπωνύμιο ὡς τὴ βυζαντινὴ τουλάχιστο ἐποχή.

Καὶ γιὰ τὴν ἐπιμονὴ τῶν τοπωνυμίων καὶ γιὰ τὴν ἐνδεχόμενη ἀπόσταση ἀνάμεσα στὸ κτήμα καὶ στὴν κατοικία τοῦ ἰδιοκτήτη δὲν θὰ ἐπρεπε νὰ ὑπάρχουν ἀμφισβητήσεις. 'Ωστόσο θὰ παραμέσουμε μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὴ Ρόδο, ποὺ ἀνταποκρίνονται καὶ στὶς δυὸ αὐτὲς περιπτώσεις. Σὲ ἐπιγραφὲς τῆς Ρόδου μνημονεύεται δ. Εὔφαντος Πανσανίου (IG XII, I 49, 52), ἀρκετοὶ μὲ τὸ ὄνομα Ἀρχίπολις, ποὺ ἀνῆκαν ἐνδεχομένως στὴν ἵδια

οἰκογένεια,¹ ἔνας Ζηνόδοτος Διοφάντου τοῦ Ζηνοδότου,² ὅλοι ἀπὸ τὸν 3. — τὸν 1. αἱ. π.Χ., γιὰ νὰ περιοριστοῦμε μόνο σ' αὐτούς, ποὺ ἦταν ἀνθρώποι μὲ κάποια θέση στὴν κοινωνία (δι πρῶτος ἦταν ἐπιμελῆτης τῶν ξένων, ἀπὸ τοὺς δεύτερους ἔνας Ἀρχίπολις Ἀρχιπόλιος ἦταν ἐπιβάτης =ναύτης [σὲ τοιήρῃ ;]³ ἔνας Φιλιστίδας Ἀρχιπόλιος ἦταν ἀγεμὼν ἐπὶ Καρίας,⁴ κι ὁ Ζηνόδοτος ἦταν γραμματεὺς μάστρων ἱερατεύσας Ἀθάνας Λινδίας καὶ Διὸς Πολιέως καὶ Ἀρτάμιτος Κεκοίας).⁵ Δὲν ξέρουμε ἀν ἦταν κάτοικοι Ρόδου ἢ Λίνδου ἢ Καμίδου.⁶ Πάντως δι πρῶτος ἄφησε τὸ ὄνομά του στὸ σημερινὸ χωριὸ Ἀφάντου (τά), 22 χλ. ἀπὸ τὴν πόλη Ρόδο, ποὺ σκανδαλίζει τοὺς προχειρολόγους μὲ τὴν εὔκολη συσχέτιση μὲ τὸ ἐπίθετο ἄφαντος (σὰν καλὴ ὥρα: Πολύγυρος = πολλοὶ γῦροι), ἀπὸ τοὺς δεύτερους κάποιος ἄφησε τὸ ὄνομά του στὸ σημερινὸ χωριὸ Ἀρχίπολη, 30 περίπου χλ. ἀπὸ τὴν πόλη Ρόδο, ποὺ κι αὐτὸ σκανδαλίζει τοὺς προχειρολόγους μὲ τὴν εὔκολη παραγωγὴ ἢ ἀρχαία πόλις (σὰν νὰ ποῦμε πολὺ γέρος), δι τοίτος σ' ἔνα χωριό, ποὺ σωζόταν ὡς τὴ μεσαιωνικὴ ἐποχὴ (μὲ τὸν τύπο Jannadotto σὲ μεσαιωνικὰ ἴπποτικὰ ἔγγραφα), καταστράφηκε ὑστερα καὶ σώζεται σήμερα ὡς τοπωνύμιο μὲ τὸν τύπο στὰ Ζηνότου⁷ <τὰ Ζηνο(δό)του στὴν περιοχὴ τοῦ ποταμοῦ Γαδουρᾶ, ἀνάμεσα στὰ χωριά Μάσαρη (τά) καὶ Κάλαθο (ῆ), 10 περίπου χλ. ΒΑ τῆς Λίνδου.⁸

**

⁷ Ας κοιτάξουμε τώρα τὶς παραγωγὲς ποὺ συζητεῖ δι κ. Γ. :

1) *Πολύγυρος <πολὺ γερὸς (νῦγιηρὸς)* τὴ δοκιμᾶς καὶ τὴν ἀπορί-

¹ IG. XII, I, 663 Ἀρχίπολις Φλε..., 868,3 Ἀρχεκράτευς (γενική) [A]ρχι[πολι]ος Λινδοπολίτας, 925, 2 Στρατωνίδας Ἀρχιπόλιος, 49, 60 Φιλιστίδας Ἀρχιπόλιος, ἀγεμὼν ἐπὶ Καρίας. Co 11 i t z - B e c h t e l, Samml. d. gr. Dialektinschr. 3791, 146-47 Ἀρχίπολις Ἰεροφάντος καθ' οὐθεσίαν Ἀρχιπόλιος. Clara Rhodos 8, 1936, 228 στ. 18 Ἀρχίπολις Ἀρχιπόλιος ἐπιβάτης.

² IG. XII, I, 828 Ζηνόδοτος Διοφάντου τοῦ Ζηνοδότου.

³ Βλ. σημ. 1.

⁴ Βλ. σημ. 1.

⁵ Βλ. σημ. 2.

⁶ Λινδοπολίτας ἀναφέρεται δ... Ἀρχεκράτευς Ἀρχιπόλιος, βλ. σημ. 1, ίσως κι δ Ζηνόδοτος νὰ ἦταν Λινδιακός.

⁷ Η ἐπιτυχημένη ταύτιση διφέλεται στὸν κ. Καλαμπίχη, συνταξιοῦχο δάσκαλο καὶ δημοσιογράφο. Βλ. περιοδικὸ Τέχνη, Ρόδος 1947, τεῦχος 10 σ. 6.

⁸ Elvai μία θαυμασία εύκαιρια γιὰ τὸν κ. Γ., μιὰ ποὺ τοῦ φαίνονται wild linguistic guesswork (σ. 282, σημ. 21) οἱ παραγωγὲς μου τοῦ Βωβοῦσα (ἔτσι, ὅχι Βογιοῦσα) ἀπὸ τὸ Ἀφοσ καὶ τοῦ Κάβο Κριδός ἀπὸ τὸ ἀρχ. Τριόπιον (Ἐλληνικὰ 13, 1954, 1912 βιβλιοκριτικά A. Delattre, Les portulans grecs) νὰ προχωρήσῃ στὶς δικές του παραγωγές. Αὐτὴ τὴ φορὰ θὰ μοῦ ἐπιτρέψῃ νὰ τὸν περιμένω. Θὰ ἦταν ἐνδιαφέρον βέβαια ἀν τὸν Κάβο Κριδό τὸν παραγάγη ἀπὸ τὸν Κριδό καὶ τὴ Βωβοῦσα ἀπὸ τοὺς βωβούσις!

πτει, γιατί, λέει, α) δὲν ὑπάρχει νεοελλ. ἐπίθ. πολύγερος (αὐτὴ εἶναι ἡ κύρια ἀντίρηση, σ. 281), β) ἀλλὰ κι ἀν ὑπῆρχε, θάπρεπε νὰ βρεθῇ ἔνα οὖσ. ἀρσενικοῦ γένους, ποὺ νὰ προσδιορίζεται ἀπ' αὐτὸ τὸ ἐπίθετο «καὶ ποιὸ θὰ ἦταν αὐτό;» (and what would that be?). Τὸ ἐπιχείρημα ὅμως αὐτὸ τὸ ἔχνα λίγο πιὸ κάτω (σ. 285), δταν ἀσχολεῖται μὲ τὶς παραγωγὲς πολύγυρος (=πολυγυρισμένος) καὶ πολύγηρος (=πολὺ γέρος). Θὰ τοῦ ὑποδειξω ἔνα τουλάχιστο οὔσιαστικὸ τό: τόπος, κι αὐτὸ ἀλλωστε ἔξυπακούεται ἀπὸ τὴν παραδοση ποὺ ἀναφέρει ὁ Σχινᾶς ('Οδοιπορικὰ σημειώσεις Μακεδονίας - Ἡπείρου σ. 508) «ἔρωτῷμενοι (οἱ κάτοικοι τοῦ Πρλ.) περὶ τοῦ κλίματος καὶ τοῦ τόπου ἐν γένει ἀπήντων δτι εἶναι πολὺ γερός» (δ τόπος, δ ἀέρας :).

2) Ἡ δική μας παραγωγὴ (βλ. παραπάνω). 'Ο κ. Γ. νομίζει δτι τόσο ἡ τροπὴ αρ>ερ, ὅσο καὶ ἡ ἔξασθένηση τοῦ ερ σὲ τρ («ἡ ἔξασθένηση αὐτὴ δὲν μαρτυρεῖται πολὺ ἐνωρὶς» σ. 282) «ἀποτελοῦν ἐμπόδια γιὰ τὴν παραδοχὴ (assumption) τέτοιων τροπῶν στὴ λέξη (Πολύαρος)». "Αν δ κ. Γ. βρίσκει δύσκολη τὴν τροπὴ αρ>ερ, τότε πρέπει ν' ἀμφισβητήσῃ—καὶ δὲν τὸ κάμνει—ὅλα τὰ παραδείγματα, ποὺ ἀνέφερα κι ἀπὸ τὴν ἐλληνιστικὴ κι ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ ἐποχή, ποὺ μποροῦν ἀλλωστε νὰ πολλαπλασιαστοῦν. 'Απὸ τὴν τροπὴ πάλι ερ>ιρ ὑπάρχουν παραδείγματα καὶ ἀπὸ τὴ μεταγενέστερη (βεριδάριος, λιγάτα, κασσιτήρου, Καματηρός, πβλ. Psaltes, Grammatik der byzantinischen Chroniken 15, 19-20· γιὰ τὴ μεταγενέστερη βλ. Dietrich, Sprache u. Volksüberlieferungen der südlichen Sporaden 29). Ἐμεῖς ὅμως δικαιολογήσαμε τὸ φαινόμενο μὲ τὴν βροειοελλαδιτικὴ στένωση τοῦ ερ σὲ τρ (δηλ. Πολύαρος>Πολύερος>Πολύγερος>Πολύγυρος καὶ δὲν βλέπω νὰ τὸ ἀμφισβητῇ αὐτὸ δ κ. Γ. ('Ο ἕδιος προτιμᾶ μίαν ἔξελιξη ἀπὸ τὸ Polyaros>Polijaros>Polijiros μὲ παρετυμολογία πρὸς τὸ γηρός (κακόγηρος κλπ. σ. 282)). Εἶναι ὅμως γνωστὸ πῶς καὶ τὰ ἐπίθετα μὲ β' συνθ. τὸ γῆρας συνέπεσαν μὲ τὰ σύνθετα μὲ τὸ γέρων, ἔτσι ποὺ νὰ μὴ ἔρη κανεὶς στὰ ἐπίθ. παλιόγερος, καλόγερος ποιὸ εἶναι τὸ β' συνθετικό: γῆρ[ας] ἢ γέρ[ων];.

3) Πολύγυρος <πολλοὶ γῦροι (=slope)· ἀποψη Σχινᾶ (ε. ἀ. 508). Τὴν εἴχαμε ἀποδίψει, γιατὶ δ Σχινᾶς ἔξηγει τοὺς γῦρους = πλάγια πλούσια σὲ προβατονομή. Οἱ πλαγὶες ὅμως δὲν λέγονται γῦροι στὸν Πολύγυρο κι οὕτε ὑπάρχει πιθανότητα νὰ λέγονταν, δταν δημιουργήθηκε τὸ τοπωνύμιο, καὶ νὰ ἔχαστηκαν ὑστερα (οὕτε ἀλλωστε ὑπάρχουν τέτοιες ἔξαιρετικὲς πλαγιές). 'Οπωσδήποτε δ κ. Γ. ἀραδιάζει μιὰ σελίδα (283) ἐπίθετα καὶ οὔσιαστικὰ μὲ β' συνθ. τὸ γῦρος=στροφὴ (ἀκόμα καὶ ἡ πολύγυρος δρχησις βρῆκε θέση), καὶ ἄλλα μὲ συγγενικὴ σημασία (πολυέλικτος, πολυκαμπής, πολυτρεφῆς ποταμὸς) καὶ καταλήγει στὸ δτι ἀπὸ μιὰ παράταξη πολύγυρος δρόμος, ποταμός, ρύαξ etc. (ποιὰ νὰ εἶναι ἀραγε αὐτὰ τὰ cetera?) μπορεῖ

ν' ἀποσπασθῇ καὶ νὰ οὐσιαστικοποιηθῇ τὸ ἐπίθετο. ‘Η ἔρμηνεία αὐτὴ τοῦ φαίνεται πιὸ πιθανή ἀπὸ τὴν προηγούμενη (γῆρος=πλαγιά), μὰ καὶ αὐτὴ τὴν ἀποίπτει (σ. 284), γιατὶ ἡ τοποθεσία, λέει, δὲν τὴν εύνοεῖ. Ποιὸ σκοπὸ καὶ ποιὺ μέθοδο λοιπὸν ἔξυπηρετεὶ αὐτὴ ἡ περιεργοπενία; Ὁμεῖς παραμερίσαμε αὐτὸ τὸ ἐνδεχόμενο μὲ τὴν ἔξης φράση: «πῶς θὰ ἐννοήσουμε μιὰ περιοχὴ μὲ πολλοὺς γύρους, ἢν ἡ λ. γῆρος ἔρμηνευθῇ μὲ τὴ σημασία μὲ τὴν δοπία τὴν ἔρουμε σήμερα;» (σ. 687). Ο κ. Γ. ὅμως πάει καὶ στὸ Σελιό, διπον «ἀπέδειξε» πῶς βρισκόταν ὁ ἀρχικὸς Πολύγυρος, ἀλλὰ κι ἔκει, γιὰ μεγάλη ἀτινχία τῆς μεθόδου, δὲν βρίσκει «πολλοὺς γύρους». Ξαναγυρνᾶ λοιπὸν στὴν ἔρμηνεία τοῦ Σχινᾶ γῆρος=πλαγιά, χωρὶς νὰ ἐνδιαφερθῇ νὰ τὴ στηρίξῃ ἡ νὰ ἀνατρέψῃ τὶς ἀπόψεις, μὲ τὶς δοποῖες τὴν εἰχαμε ἀποκρούσσει. Γιὰ νὰ σωθῇ ὅμως διπωδήποτε ἡ μέθοδος, καταφεύγει σὲ φραστικὲς ἀκροβασίες: the possibility however would exist, if we assume for γῆρος the meaning «slope», as Schinas indicated, so that Πολύγυρος would have meant «(place) with many slopes» (σ. 285). ‘Η ὑπόθεση ὅμως αὐτὴ μένει μολαταῦτα ἔκθετη, χωρὶς ὁ κ. Γ. ν' ἀποφασίζῃ νὰ τὴν ἀποδείξῃ καὶ νὰ τὴν υἱοθετήσῃ!

4) Μιὰ ἄλλη, μᾶλλον δυό, assumptions τοῦ κ. Γ. είναι ότι τὸ μεσαιωνικὸ ἐπίθ. πολύγυρος = πολὺ γυρισμένος, πολυταξιδεύοντας, πολυπλάνητος κάρτα (τὸ δωρικὸν ἔθνος) (1, 56)—μπορεῖ νὰ βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὸ τοπωνύμιο μας. Ἐπειδὴ δύμας κι αὐτὴ ἡ assumption δὲν τὸν ἴκανοποιεῖ ξαναθυμάται τὴν πολύγυρον δοχησιν τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ἐρμηνεύει : «αὗτὰ βέβαια εἶναι ἀπλές assumptions, ποὺ δύσκολα μποροῦν νὰ πάρουν ὑπόσταση (καὶ νὰ προβληθοῦν) σὰν ἐρμηνεῖς γιὰ τὸ συγκεκριμένο ὅνομα αὐτῆς τῆς πόλης» (σ. 285). Καὶ τὸ ἐπιστημονικὸ σχῆμα αὐτοῦ τοῦ λογισμοῦ είναι τὸ ἔξης : 1) Π εἶναι Α, 2) Π δὲν εἶναι Α, εἶναι Β, 3) Π δὲν εἶναι οὔτε Α οὔτε Β. Καὶ δύμας ὑπῆρχαν πιὸ πιθανές εἰκασίες. Θὰ μποροῦσε νὰ σκεφθῇ π.χ. καὶ τὰ ἐπίθετα πολύ - γυρος καὶ πολύ - υδρος, ποὺ είναι μαρτυρημένα καὶ τὰ δυὸ ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχὴ καὶ ταιριάζουν μὲ τὴ φύση τῆς περιοχῆς.² Ὑπάρχει δύμας ἀκόμα μιὰ μικρὴ ἐώρηση· ποιὸ θὰ είναι τὸ οὐσιαστικό, ποὺ θὰ ἐννοηθῇ κοντὰ στὰ ἐπίθετα πολύγυρος = πολυταξιδεύοντας καὶ πολύγερος = αὐτὸς ποὺ κάμνει πολλές στροφές χορεύοντας ; Αὐτό, ἐπειδὴ παραπάνω ἀποροῦσε ποιὸ οὔσ. Θὰ συνόδευε τὸ ἐπίθετο πολύ - γερος (= ὑγιηρός). Τὸ δυστύχημα είναι ότι ἐδῶ χρειάζεται ἀπαραίτητα ἡ λ. ἄνθρωπος, ἡ δύποια δύσκολα θὰ γινόταν τοπωνύμιο.

·Υπογραμμίζουμε.

² Θὰ ἦταν πολὺ πιὸ σοβαρὲς οἱ παραγωγὲς αὐτὲς ἀπὸ τὶς ἄλλες ποὺ προτείνει.

5) Μολαταῦτα προχωρεῖ σὲ μιὰ πέμπτη, ποὺ τὴν ὀνομάζει τώρα δυνατότητα (possibility), καὶ τὴν εἰσάγει ὡς ἔξῆς : «ὑπάρχει δῆμος ἀκόμα μιὰ ἄλλη δυνατότητα, ποὺ εἶναι ἐξ ἵσου πιθανὴ ὅσο καὶ ἡ προηγούμενη καὶ γιὰ μένα πολὺ περισσότερο πιθανή» (σ. 285). ‘Ο ἀναγνώστης δῆμος λίγες γραμμές πρωτύτερα βλέπει ὅτι τὴν ὑπὸ ἄρ. 4 ἀποψή μὲ τὰ δυὸ ἐνδεχόμενα δὲν τὴν χαρακτήρισε possibility ἀλλὰ assumption καὶ «mere assumptions, ποὺ δύσκολα μποροῦν νὰ πάρουν ὑπόσταση κλπ.», δίνοντάς τους ἔτσι ὁ Ἰδιος τὴν χαριτικὴ βολή. Εἶναι λοιπὸν κι ἡ τελευταία τὸ σο πιθανή !) ἥ μήπως μὲ αὐτὴ τὴν ἔκφραση θέλει νὰ μᾶς παρασύρῃ νὰ νομίσουμε πῶς κι οἱ προηγούμενες ἥταν πιθανές κι ἡ νέα εἶναι by far more probable ; Δυστυχῶς ἥ κριτικὴ τοῦ κειμένου τοῦ κ. Γ. δείχνει προχειρότητα καὶ ἔλειψη μεθόδου. Φαίνεται ὅτι τὸ ἀριθμὸ εἰχε γραφῆ χωρὶς τὶς ὑπὸ ἄρ. 4 assumptions, τὶς δύοις παρενέβαλε ἐκεῖ τὴν τελευταία στιγμή, χωρὶς νὰ προσέξῃ καλὰ ὅτι ταίριαζαν μὲ τὰ συμφραζόμενα· γιατὶ εἴδαμε πῶς ἥ ὑπὸ ἄρ. 3 τελειώνει μὲ τὴν φράση : «the possibility however κλπ.» (βλ. παραπάνω σ. 380) ὅτι ἡ σημασία τοῦ Σχινᾶ γῆρας=πλαγιὰ μπορεῖ νὰ ὑποστηριχθῇ. ‘Η συνέχεια τοῦ κειμένου του ἥταν λοιπὸν αὐτὴ ποὺ βλέπουμε στὸν ἄρ. 5 «still another possibility» κλπ.

‘Οπωσδήποτε ἔχουμε τὴν ὑποχρέωση νὰ κοιτάξουμε κι αὐτὴ τὴν τελευταία περίπτωση. Στηρίζεται στὸ ἐπίθ. πολύγηρος (ἄρχ. πολυγήρως), ποὺ σώζεται σύμφωνα μὲ τὸν κ. Γ. στὸ Παγγαῖο μὲ τὸν τύπο πολύγερος. Κι ἐνῶ, σύμφωνα μὲ τὴν ὑπόδειγματική του μέθοδο, ἀνακάλυψε πῶς ἥ λ. εἶναι ἀποθησαυρισμένη σὲ παλιότερα λεξικὰ καὶ παραθέτει πάλι καὶ ὅλες τὶς λέξεις τὶς σύνθετες μὲ τὸ γῆρας (ἀπὸ τοῦ K e t s c h m e r - L o c k e r, Rückläufiges Wörterbuch), ἐν τούτοις δὲν νομίζει πῶς ἔχει κάποια ὑποχρέωση νὰ μᾶς πῆ πῶς χρησιμοποιήθηκε στὴν περίπτωση αὐτὴ τὸ ἐπίθετο (πολύγερος ἄνθρωπος, πλάτανος ἥ τί ; and what that would be?), πῶς ἔγινε οὐσιαστικὸ καὶ προπάντων πῶς ἔγινε τοπωνύμιο. Καὶ δῆμος τελειώνει κι αὐτὴ τὴν 5. περίπτωση μὲ τὴν παρατήρηση ὅτι «with this», δηλ. μὲ τὸν τύπο πολύγερος, «δι μαρτυρημένος τύπος Πολύγηρος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ χρυσοβούλλου... θὰ ταίριαζε ὡραῖα ἀκόμα καὶ στὴν ὁρθογραφίᾳ τὸ ὄνομα πολύγηρος μπορεῖ νὰ εἶναι ἥ ἀρχὴ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλης» (σ. 286). Καὶ δῆμος ὁ Ἰδιος λίγες σελίδες πρωτύτερα σ υ μ φ ω ν ο ū σ ε μὲ τὸν Dölger (ποὺ δημοσιεύοντας τὸ χρυσόβουλλο παρατηροῦσε πῶς ἥ ὁρθογραφία του εἶναι πολὺ ἀμελῆς καὶ πῶς γι' αὐτὸ ἥ γραφὴ Πολύγηρος [μὲ η] δὲν ἔχει κα μι ἀ ση μ α σί α γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ), λέγοντας : «ἐπειδὴ ἥ γραφὴ τοῦ ἔγγραφου εἶναι ἔξαιρετικὰ ἀπόδεσκη, δῆμως διαπιστώνει δ ἐκδότης του καθ. Franz Dölger, ἥ γραφὴ τοῦ ὀνόματος μὲ η (Πολύγηρος) δὲν ἔχει καμιὰ σημασία γιὰ τὴν ἐρμηνεία του !!

Αύτὴ εἶναι δυστυχῶς ἡ κατάσταση τῆς ἐργασίας τοῦ κ. Γεωργακᾶ. Τὸ μόνο στοιχεῖο της, ποὺ δέξει κάποια προσοχὴ καὶ χρειάζεται ἴδιαίτερη διερεύνηση, εἶναι τὸ τοπωνύμιο ἡ Πολυγύρα, χωρὶς κοντὰ στὴ Θήβα καὶ περιοχὴ κοντὰ στὸ μοναστήρι τῆς Σκοποῦς (σ. 284), ποὺ πρέπει κι αὐτὸν νὰ ἔρευνηθῇ μὲ τὶς τοπικὲς συνθῆκες. 'Ο κ. Γ. ἀναφέρει (σ. 284 σημ. 33) τὴν ἀποψή τοῦ Βέη (Πρακτ. Χριστ. Ἀρχαιολ. Ετ. 2, 1933, 10 σημ. 2), ποὺ τὴ σχετίζει μὲ τὸ Γύριον καὶ ποὺ δ. κ. Γ. τὴ θεωρεῖ «ἀπίθανη», προτιμώντας καὶ γι' αὐτὸν τὴν παραγωγὴν ἀπὸ τὸ γῆρας. "Αν τὸ ἀρχαῖο Γύριον βρισκόταν κοντὰ σὲ μιὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς δυὸ θέσεις, μπορούσαμε νὰ περιμένουμε ἔναν τύπο Παλαιογύριον >* Παλαιγύρι >* Πολιγύρι = ἡ Πολυγύρα (πβλ. παλαιόκαστρον > Παλαίκαστρον > Πολίκαστρον, στὴ Ρόδο παλαιόκαμπος > παλαίκαμπος > Παλίκαμπος (τοπων.)

Τὰ ὅλα τοπωνύμια, Γῦρος, Γῦροι (Χίος, Κρήτη), Ἔνδροι, Κάτω Ἔνδροι (Κάρπαθος), δείχνουν ἀκριβῶς ὅτι τὸ οὖσ. γῆρας, γιὰ νὰ γίνῃ τοπωνύμιο, πρέπει νὰ μείνῃ οὐσιαστικό· κι ἀν εἶναι ἀνάγκη νὰ προσδιοριστῇ εἰδικότερα, συνοδεύεται ἀπὸ ἔναν ἐπιρηματικὸ (τοπικὸ) προσδιορισμό: οἱ κάτω ἔνδροι. Γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ σχηματίσουμε τὸ τοπωνύμιο μὲ τὴ σύνθεση πολὺς - γῆρας, θὰ ξεκινήσουμε ἀναγκαστικὰ ἀπὸ τὴν ἐκφορὰ στὸν πολὺς γῆρας κι ὅχι στὸν πολὺν γῆραν. Νομίζει δ. κ. Γ. ὅτι τὸ Πολύγυρος ἡ ἡ Πολυγύρα μποροῦν νὰ σχηματισθοῦν ἀπὸ μιὰ τέτοια ἐκφορά; Δὲν τὸ νομίζει βέβαια καὶ γι' αὐτὸν ὅχι μονάχα δὲν τὸ ἀντιμετωπίζει, ἀλλὰ καὶ καταφέύγει στὰ ἐπίθετα, ποὺ δυστυχῶς ἔδω δὲν σώζουν τὴν κατάσταση καὶ τοῦ στάθηκαν τόσο ἄτυχα.

'Ο ἀρχαῖος Πολύαρος, δι γιὸς τοῦ Θρασυλάου, διατηρεῖ ἀκόμα τὰ δικαιώματά του, ἀν ὅχι στὰ τσιφλίκια του, τουλάχιστο στὴν δονοματοθεσία τους.

Α. Γ. ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ